

נאמנגב

ביטאון נאמני מחוז דרום, מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

גיליון מס' 22 ה' חנוכה כ"ט כסלו תשע"ט 7 דצמבר 2018

אב אדריכלות נוף,
** אונת בן ציון / גארי בן שלום

**אתר הזיכרון לחללי מבצע צוק איתן
התאטרון הפתוח גברעם
- תחילת העבודה -**

דבר היו"ר

לנאמני המורשת והשימור בדרום הארץ,

אור יהל עליכם!

נרות חג החנוכה הדולקים בחלונות בתינו מפיצים אור יקרות שיחד עם טיפות הגשם מפזרים רסיסי פז על סביבתנו. כל אלה ועוד מרמזים על פתיחתה של שנת פעילות חדשה בועדת דרום, שסימנה להפיץ את דבר השימור במחוזותינו ולהעלות אור חדש על אתרים ישנים וישנים המבקשים להתחדש ולהתעורר ליום חדש של זריחה.

כך אפשר לראות את חידוש פעילותה של ועדת באר שבע הותיקה, בכוחות חדשים ומרעננים, בעיר הדרומית הרוויה בהיסטוריה; כך גם ניתן לראות את פעילות 'נאמני שימור אשקלון', קבוצה חדשה שכבר בנתה תכנית פעילות מגוונת ועשירה, כולל סדרת השתלמויות, המבקשת להשפיע על סדר היום של השימור בעיר. לכך יש להוסיף את הסיור המרתק בארגונו והדרכתו של שלמה ציזר חברנו, אל נבכי המגזר הבדווי, תוך מתן תשומת לב גם להיבטים חברתיים והיסטוריים.

אלה ועוד מעידים כי עוד רבות המשימות והמטלות שלפנינו ואנו נדרשים לעשייה מרובה בשדות המורשת והשימור שאיננה יכולה להתממש ללא מרצם של נאמני השימור. מעשה השימור היומיומי אמנם לא תמיד מעלה ניצוצות של שמחה. אשר על כן חובתנו להרחיב את השורות ולצרף אלינו מעגלים נוספים של אוכלוסיות וקבוצות ואפילו בעלי אינטרסים. כוחנו בעשייה משותפת למען מטרה אחת.

בתקווה ש"אור חדש על ציון יאיר - ונזכה כולנו במהרה לאורו".

חג אורים שמח!

ד"ר אבי ששון

יו"ר ועדת דרום

הביטאון יוצא לאור על ידי ועדת מחוז באר שבע ודרום
של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
עורך ראשי ועיצוב: עפר יוגב
עורך מדעי: ד"ר אבי ששון
הגהה: דן גזית
חברי המערכת: ד"ר אבי ששון, גד סובול, דן גזית, עפר יוגב
כתובת המערכת: המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
ג'ו אלון קיבוץ להב
טלפון: 052-7271041
ofer@shimur.org.il

לציבור הנאמנים שלום

בשנות ה-70 למאה הקודמת, כמה קבוצת אזרחים בעיר באר שבע, נוכח הרס בתי העיר התורכית והחליטה כי **די!** הגיע הזמן למעשים. היו אלה ערש שנות פריחת תופעת הנדל"ן בארצנו. נושא שימור מורשת והמורשת הבנויה כלל לא היה בלקסיקון המקומי ואוצרות מורשת המדינה נעלמו מהמרחב הציבורי. קבוצת מתנדבים זו, פעלה רבות בבאר שבע להצלת מבני המורשת והניחה למעשה, את המסד לקהילת נאמני השימור בעיר אחר ייסוד המועצה לשימור אתרים. בשנים האחרונות, תפקדה ללא יו"ר שילכד וינווט את פעילותה ובימים אלה ממש, התנדב למשימה פרופ' יהודה הוכמן. במקביל, כפי שלמדנו מד"ר אבי ששון וגד סובול, התמלאו שורות נאמני השימור גם בעיר אשקלון. הכוח העולה של נאמני השימור, נותן את תרומתו החיובית והמיידי, מי שחש בכך, הן אתרי המורשת במחוז וכמובן משרד המחוז, בניהולה של מיכל ליבוביץ'.

בינתיים במחוז, העניינים שוטפים: קבלן השימור סיים את עבודת ההצלה בתיאטרון הבובות המיועד ע"י תיאטרון הפרינג' בבאר שבע; נערך טקס הנפת הדגל במשטרת באר שבע ביום כיבוש העיר - שחזור טקס הנפת דגל המדינה מיד אחר כיבוש העיר בנובמבר 1948 בחצר משטרת העיר (חלק ממבצר הטגארט); הסתיימו עבודות הצלה בארמון ניצנים - עבודות שימור לתיקוני טיח וצבע בחזית הארמון; החלו עבודות שימור למשוריין "בובלה" בקיבוץ גל און (נאמנגב 19); עבודות הצלה ב"באר הגר" בירוחם בעיצומן - באר עתיקה שעפ"י מסורת מקומית, לצדה נחה הגר במדבר. בתקופת המנדאט שוקמה הבאר ביוזמת השלטונות. בעת מבצע עובדה במרס 1949 שימשה הבאר נקודת התכנסות לכוחות חטיבת גולני בדרכם לכיבוש הנגב הדרומי ואילת; בקרוב יחלו עבודות הצלה ושחזור ל"כיכר נח" בבאר אורה (כזכור נהרסה חוות הגדנ"ע בשנת 2011) - כיכר היסטורית על שם "סבא נח", רס"ן נח וולפובסקי, עוזרו של עקיבא עצמון מקים חוות הגדנ"ע; עבודות הצלה גם יחלו בקרוב במגדל שמירה בקיבוץ נחל עוז - אחד ממגדלי השמירה הנמצא בתכנון לשביל תיירות העובר בקיבוץ; מגדל הסילו בקיבוץ להב מקבל בימים אלה את הטיפול הנאות לשימור, כיאה למגדל הנמצא במרכז שכונת מגורים.

תיעודים היסטוריים, מדידות, סקרים ותכנונים הנדסיים שימוריים נערכו ונערכים כעת לאתרים במחוז, לקראת עבודות השימור וההצלה המתוכננות לשנת 2019.

המשך חג חנוכה מאיר ומהנה

עד כאן לקט פאה ושכחה

יוגב עפר מנהל המחוז

בקרו אותנו באינטרנט
המועצה לשימור אתרי מורשת ישראל
מחוז דרום

<http://www.shimur.org/%D7%93%D7%A8%D7%95%D7%9D>

טייס אילתי – רס"ן בנימין כהנא ז"ל

תוספת חדשה במוזיאון ההיסטורי של העיר אילת – הנצחה לטייס פייפר במוזיאון אילת הוצב חלקו הקדמי של פייפר משנות החמישים, שנתרם למוזיאון ע"י משרד הביטחון וחיל האוויר, השתמשנו בו כדי להנציח את תושב אילת רס"ן בנימין כהנא שקיבל את עיטור העוז עוד במבצע קדש. חרטום מטוס פייפר, זהה לזה בו נהרג בנימין כהנא בסיני.

ראשוני הפייפרים הגיעו לישראל בחודש אוקטובר 1948, במהלך מלחמת העצמאות. המטוסים, מדגם "פייפר קאב", הגיעו באוניה מארה"ב ותוך זמן קצר שימשו את חיל-האוויר במלחמת העצמאות כמפציצים, כמחלצים נועזים וכמובילי תחמושת ואספקה. לאחר מלחמת ששת הימים הפך הפייפר למטוס הסיור העיקרי של חיל האוויר.

בטקס חשיפת המיצג - מוזיאון אילת

בחודש מרץ 1956 הגיעה לאילת משפחת כהנא עם שלושת ילדיה להתגורר בעיר ובנימין כהנא התמנה לתפקיד טייס הקישור של מפקדת מרחב אילת ב"גף אילת" של טייסת 100.

כהנא היה מחלוצי התעופה העברית בארץ ישראל, לוחם אצ"ל ומראשוני הטייסים בחיל האוויר הישראלי, הוא החל בדאייה ולאחר מכן עבר את אימוני הטיסה של אצ"ל בשדה התעופה לוד בקורס הטיס הראשון בארץ ישראל וזכה לקבל ב-21 באפריל 1939 את רשיון הטייס מספר 6 מהנציב הבריטי העליון סר הרולד מקמייקל יחד עם חמשת חבריו שסיימו עימו. הוא גויס לצה"ל באפריל 1948 וצורף לטייסת א', הטייסת הראשונה של חיל האוויר.

ב"מבצע קדש" בעת הקרבות בסיני, שימש סרן בנימין כהנא טייס קישור ומתפקידו היה לשמור על הקשר עם יחידת הסיור, אשר בצעה חסימה בעומק של 12 ק"מ, לפני כוח אשר יצא לכיבוש משטרת כונתילה. בעת ביצוע משימתו הבחין ב-2 מטוסי מיג 15 מצריים של האויב, שמשימתם היתה לתקוף את כוחותינו, בנימין עורר בכוונה תחילה את תשומת לבם ונכנס אתם לקרב התחמקות שארך 15 דקות. תוך מהלך

בנימין כהנא ז"ל כטייס באצ"ל: מוזיאון אילת

הקרב נאלץ מטוס אחד של האויב לחזור והשני פגע בפייפר של סרן בנימין כהנא והפילו. במעשה גבורה זה הסיט את מטוסי האויב ממטרתם ומנע בעדם לבצע את משימתם העיקרית.

בנימין כהנא נקבר באילת וקברו היה הראשון בבית העלמין הצבאי במקום. הוא זכה לציון לשבח, שהומר לעיטור העוז. לזכרו הוקם גן בנימין בעיר אילת.

שמוליק תגר- מוזיאון אילת

אורי בן ציוני – מנהל מחוז צפון

אורי בן ציוני, מנהל מחוז צפון במועצה לשימור כ- 8 שנים. נשוי + 3, גר בקרית טבעון. ארכיאולוג ומתכנן ערים.

- גבולות גזרה:

מחוז צפון במועצה לשימור כולל את נפת הגולן, נפת צפת (עמק החולה, רמת כורזים וגליל עליון מזרחי) נפת כנרת (אזור כנרת וגליל תחתון מזרחי) ונפת יזרעאל (הרי נצרת – תורען, רמות מנשה, עמק יזרעאל, רמת כוכב, עמק חרוד ועד עמק בית שאן).

המחוז, אם כן, כולל ערים עתיקות: צפת, נצרת, טבריה ובית שאן; ערים שהוקמו לאחר קום המדינה ובהם מורשת ברוטליסטית מרשימה (נצרת עילית, קרית שמונה, חצור הגלילית); מושבות העלייה הראשונה (מטולה, ראש פינה, יסוד המעלה, מנחמיה, אילניה ועוד), ערש ההתיישבות העובדת עם מאות קיבוצים ומושבים, מורשת ערבית על שלל גווניה ומרכיביה (נצרת, שפרעם, אעבלין, שרידי הכפרים בגולן ועוד), מושבות הטמפלרים (אלוני אבא, בית לחם הגלילית), מורשת בריטית של מצודות, עמדות ומחנות צבאיים; נופי תרבות

של חקלאות קדומה (טחנות קמח, אזור הטראסות של קדיתא, בקעת בית נטופה, קברי הצדיקים באזור צפת, שדות החקלאות לאורך נחל ציפורי) ונופי תרבות של חקלאות מתקופתנו, המתבטאת בשטחי שדות העמקים כתחליף לביצות שהיו בהם לפני כמה שנים.

- דגשי העבודה:

עבודת המחוז מורכבת וכוללת סיוע שוטף, חוות דעת ופניות בנושאי שימור לוועדות התכנון והבנייה המקומיות (יש 23 כאלו בגזרתי) ולוועדה המחוזית

צפון. מלבד חוות הדעת אני מייצג את המועצה לשימור בוועדות השימור של הרשויות המקומיות בתחומי המחוז ובוועדות הארכיטקטוניות.

בפן זה של עבודה מול גופי התכנון מדובר על חוות דעת, התנגדויות לתכניות ובמקרים רבים הכנת תכניות חלופיות. עבודה זאת כוללת גם דיונים עם גופים רבים הרלוונטיים לתכנון במחוז- רכבת ישראל (בעיקר מול תכניות רכבת העמק החדשה והמשך נסיעתה העתידית לירדן), רשות הטבע והגנים הלאומיים, קק"ל, רשויות ניקוז, מקורות, חברת החשמל ורשות מקרקעי ישראל.

חלק נוסף ומשמעותי בעבודה הינו העבודה מול הרשויות- ראשי הרשויות השונות ואנשי התכנון שבהן: מדובר בעיקר על בקשות סיוע רבות מערים, קיבוצים ומושבים, כפרים ומועצות מקומיות. הרשויות, בעיקר באזורי הפריפריה כצפון, אינן מחזיקות מחלקות שימור פנימיות ופונות למועצה לשימור כשהן יוזמות או נדרשות לשימור ולפיתוח במתחמים ובאתרים לשימור.

אורי בן ציוני

המועצה לשימור מובילה, מלווה ואף מסייעת ממשאביה לעשרות מיזמי שימור בצפון מדי שנה. בכל מיזם אנו מנחים את הרשויות והפונים השונים באשר להיבטי הייעוד והתפעול של האתר המיועד לשימור, מדידה, תיק תיעוד וסקר הנדסי, מתכנון מפורט ועד לביצוע.

הפן האחרון הינו סיוציפי אך משמעותי: העלאת המודעות לחשיבות השימור כערך בתכנון וכנכס בפיתוח לציבור הרחב: עבודה מול התקשורת, הופעה בפורומים שונים, הסברה, פעילות בועדות ציבוריות, עיתונים כדוגמת נאמנגב והגלילה ועוד ועוד.

- בשני נושאים ארציים, ייצגתי את המועצה לשימור בשנים האחרונות:

ייצוג המועצה לשימור בפרוייקט 'פרומדה';

בשנתיים האחרונות, שותפה המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל למיזם האיחוד האירופאי של 'פרומדה'. מטרת המיזם: הגברת המודעות בקרב כוחות ההגנה וההצלה הלאומיים במדינות שונות, לעבודה המורכבת בתחומי אתרי מורשת שנפגעו ברעידות אדמה ו/או מצבי אסונות אחרים, וכן לחשיבות יצירת הקשר בעת חירום בין כוחות ההצלה לגופי ארגוני שימור המורשת.

בית השער, בית בוסל צפת - אורי בן ציוני

במהלך השנתיים נערכו קורסים של האיחוד האירופי וההגנה האזרחית של איטליה לחברי

משלחות משולבות מקפריסין, ישראל, ירדן והרשות הפלסטינית.

המשלחת הישראלית כללה את הגופים העיקריים מתחום אתרי המורשת (המועצה לשימור, רשות העתיקות, רשות הטבע והגנים הלאומיים, מוזיאון ישראל, מוזיאון הארץ ומוזיאון תל אביב) ומתחום ההצלה וביטחון הפנים של המדינה (רשות החרום הלאומית, פיקוד העורף, משטרת ישראל ורשות הכבאות).

במהלך 19 עד 21 ביוני 2018 התקיים, בעיר האיטלקית לוקה שבטוסקנה, התרגיל המסכם של מיזם 'פרומדה'. התרגיל דימה טיפול בנכסי המורשת הבנויה בעיר העתיקה בימים הראשונים שלאחר רעידת אדמה. כל משלחת בינלאומית קיבלה על עצמה לפנות מבנה היסטורי שונה בעיר לוקה. המשלחת הישראלית קיבלה על עצמה פינוי של כלים וחפצים בעלי ערכים לשימור מכנסייה (סנטה-מריה די סרווי) ופינויים למקומות חלופיים. התרגיל כלל קבלת סדרי עדיפויות באשר לפינוי החפצים ומיקומם, פינוי, תיעוד, ניקוי ועזרה ראשונה לכלים, אריזה ופינוי ליעדים שונים בהתאם לסוג הכלים.

כך נוצרת, בישראל ובשאר המדינות השותפות, מודעות לצורך בשיתוף הפעולה בין גופי החירום והגופים המשמרים וכן תשתית ידע ובסיס לגוף משולב עתידי להצלת אתרי מורשת.

תחנת הרכבת ההיסטורית עפולה: אורי בן ציוני

לאחר סיומו של המיזם, החליטו אנשי המשלחת להמשיך ולקיים תרגילים שנתיים בנושא ואף ליצור גוף ממוסד של משמרים, שיעברו קורסים ייעודיים ויהוו גוף ארצי לנתינת מענה ראשוני בעת חירום.

תוצר נוסף של המשלחת הישראלית הינו הכנתם של מדריך היערכות לחירום, שיפורסם בתקופה הקרובה, לטובת הכנתם של אתרי מורשת בישראל לתרחישי חירום שונים ולתפקוד בעת ולאחר אירועי הסיכון.

- ייצוג המועצה לשימור בתכנית שימור אתרים בהתיישבות הכפרית:

בשנתיים האחרונות תוכננה תכנית-יישום לשימור מבנים ומרקמים היסטוריים בהתיישבות הכפרית על-ידי משרד 'תיק פרויקטים'. התכנית ממומנת על-ידי 'התכנית להעצמת המורשת הלאומית' שבמשרד מורשת ושותפים בה מרכז המועצות האזוריות, משרד החקלאות והמועצה לשימור.

מחד-גיסא, הערכים האורבניים- האדריכליים וההיסטוריים- תרבותיים שקיימים במבנים ומרקמים כה רבים בקיבוצים ובמושבים, הינם הראשונים במעלה במצאי המורשת הבנויה הישראלית. מאידך-גיסא, בשונה ממרקמים עירוניים, כאן קיימים כשלים ובעיות ייחודיות להתיישבות הכפרית, אותם יש לפרט בדרך למציאת פתרונות בכדי לאפשר את שימורם והחייאתם.

התכנית הסתמכה על ניתוח של מקרי בוחן רבים בכדי למפות את המכשולים ולהצביע על דרכים לשימורם והחייאתם של מבנים ומרקמים היסטוריים לאור המכשולים הקיימים.

כך גם עסקו היבטי התכנית בהסדרת המצב הקנייני של האתרים, בהיבטי סיוע כלכלי, במתכונת הסטטוטורית לייעודי הקרקע ולשימושים העתידיים באתרים והציעה מודלים תכנוניים.

אורי בן ציוני

סיור נאמני דרום במגזר הבדואי

תצפית בלקייה

אירוח במתנ"ס שגב שלום

אירוח במתנ"ס רהט

חדר האוכל – קיבוץ גת

שלושה חדרי אוכל היו לקיבוץ גת שהוקם ב-1941. הראשון היה בצריף עץ פשוט. הסוף שלו הגיע רגע לפני פרוץ מלחמת העצמאות, כשבולון גז התפוצץ בו והוא נשרף. באופן זמני נפתח חדר אוכל חלופי בסככת הטרקטורים. מלחמת העצמאות שהתארכה הקשתה על מציאת פתרון קבוע וממילא רוב אוכלוסיית הקיבוץ עזבה אותו: הגברים נלחמו וכל השאר פונו לרחובות, למחנה סרפנד (כיום צריפין) ולבית הספר אחד העם בתל אביב. המלחמה הותירה את הקיבוץ הרוס ולכן החברים לא שבו לבתיהם עד שנבנו הבתים מחדש.

בסככת הטרקטורים הפך חדר האוכל לקבוע. הסככה רוצפה והוקמו קירות. רק בשנות השישים כשהקיבוץ גדל וחדר האוכל לא ענה עוד על הצרכים, עלה הרעיון להקים חדר אוכל חדש, משוכלל ומרווח. לתכנון חדר האוכל הוזמן האדריכל מנחם באר מהמחלקה הטכנית של הקיבוץ הארצי. באר תכנן לקיבוץ מבנה מלבני ופשוט בו הודגשו הקווים האופקיים. גג הבניין בולט מקו החזית ומתעגל בצורה המזכירה אמבטיה. גגות כאלה הופיעו במבנים רבים שנבנו בשנות ה-60 והמקור להם הוא גג הכנסייה שתכנן לה קורבוזיה בכנסייה שברושנאן, צרפת. זהו מבנה צנוע ומאופק יחסית שאפיין את גישתו התכנונית של באר בשנותיו הראשונות

כאדריכל, מאוחר יותר הוא כבר יצר מבנים עם גושים אקספרסיביים והלך רחוק עם הברוטליזם. בין אותם מבנים מוקדמים ניתן לציין את המועדון לחבר ואולם המופעים בקיבוץ המעפיל וכן את חדר האוכל בקיבוץ בית זרע.

למרות גודלו העצום של המבנה ביחס לשאר המבנים שנבנו בקיבוץ, הוא לא בלט באופן חריג. זה היה הלב המובהק של הקיבוץ, חלק בלתי נפרד מהמרכז הקיבוצי שהורכב ממבני ציבור נוספים

שנות ה-70 - ארכיון קיבוץ גת

לרבות המדשאה הגדולה. רחבות מרוצפות הותקנו בחזיתותיו ואפשרו התכנסות וגם מעבר הדרגתי בין חוץ פתוח ובין פנים אינטימי יחסית.

שתי כניסות עיקריות יש לחדר האוכל ואת שתיהן הדגיש באר באופן שונה. כניסה אחת קבועה בסמוך לקצה החזית המוארכת והראשית. היא מודגשת באמצעות מסגרת בטון חשוף, ומובילה הישר אל אולם האכילה ללא כל מבואה מתווכת. הכניסה השנייה מצויה בגוש קטן הניצב בצמוד לגוש הבניין הקופסתי והעיקרי, ובסמוך לחזית הצדדית. הגוש הקטן עוצב גם הוא כמו קופסה ובה מבואה עם שירותים וכיורים לשטיפת ידיים. את חזיתו של האגף מעטרת עבודת קרמיקה גדולה שעיצב רודא ריילינגר, חבר קיבוץ הזורע וביצע משה סעידי חבר קיבוץ כפר מנחם. באר הקפיד לאורך כל שנות עבודתו לשלב אמנות בבניינים שתכנן וחדר האוכל בגת לא היה חריג ולכן גם בו הוא שילב אמנות.

ריילינגר עיצב על רקע לבני שמוט, תבליט בהשראת הפסוק מספר יואל "כִּי מְלָאָה גַת הַשִּׁיקוּ הַקְּבִים", שגם מופיע בעבודה. העיגול הגדול יכול להזכיר במבט ראשון שמש לוחטת, אך ככל הנראה מדובר בגת. למי שיש ספק ברעיון שמדובר בגת, אז ריילינגר יצר גם תבליט של אשכול ענבים לצד הפסוק. בטקסט שפרסם רודא בעלון של קיבוצו ביוני 1975, הוא מגלה שבתכנית היה לשלב בתבליט "תאורה מתחלפת באיטיות" ולהעניק לו אפקט ייחודי.

עבודה נוספת שיצר ריילינגר בחדר האוכל, היא תבליט בטון המעטר קיר באורך 27 מטר שתפקידו להסתיר את רחבת התפעול הסמוכה למטבח. אך מה שנועד להסתיר, מוסתר בעצמו בצמחייה שגדלה פרא ורק חלקים ממנו מציצים מבעדה.

קטע מהתבליט שיצר רודא ריילינגר ומוסתר כיום מאחורי צמחייה

אולם האכילה מתגלה כאולם ענק וללא עמודים. אולם מלבני המפנה כמעט לכל עבר חלונות גבוהים ורחבים. לכיוון המדשאה המרכזית מפנה האולם מסך זכוכית ארוך ורציף. את התקרה מכסים לוחות אקוסטיים המשולבים בפסים מחופים בלוחות עץ המעניקים מעט חמימות לאולם הגדול והרבה אווירה של שנות השבעים. רצפת האולם מורכבת מאריחי טראצו בשני גוונים היוצרים רשת של פסים, שנועדו לא רק ליצור פרופורציות יותר אנושיות באולם רחב, אלא גם לסייע בהצבת שולחנות האוכל עם מרווחים שווים ככל הניתן.

בקצה האולם מצוי חדר שנועד במקור לתאי דואר וכבר שנים שהוא משמש "חדר אמנים" ומשרת את האמנים המופיעים בקיבוץ. כפי שרואים מהכרזות שהודבקו על קיר החדר, ניתן ללמוד שהופיעו כאן כמעט כל האמנים הישראלים שאוהבים לשמוע בקיבוצים. המטבח שוכן בעורף האולם ובקצהו רחבת תפעול. לאחר סגירת חדר האוכל המשיך המטבח עוד לפעול, אך גם הוא הפסיק את פעילותו והוא נטוש כבר שנים. בניית חדר האוכל ארכה שנים ארוכות. ב-1969 הוחל בבנייה אך רק ב-1976 הושלמה המלאכה. באותה שנה חגגו החברים את חג החנוכה לראשונה בחדר האוכל למרות שעדיין לא הסתיימה עבודת הריצוף, אבל כבר לא היה לאף אחד כוח לחכות. חדר האוכל שהיה עד אז באותה סככת טרקטורים, שופץ והפך לכל-בו והמטבח שהיה צמוד אליו הוסב לפאב וכיתת קרמיקה המתפקדים עד היום.

איזה אוכל הגישו פה? "אוכל קיבוצי סטנדרטי", קובעת יפעת אופק, ילידת וחברת הקיבוץ. "האוכל הוא הדבר הכי פחות חשוב בחדר אוכל", היא מזדרזת לציין. "חדר אוכל בקיבוץ זה מפגש חברתי. אם לא היית מתייצב לארוחה לא היית תופס את כל מי שאתה צריך לסדר אתו עניינים".

סופו של חדר האוכל הגיע בשנות התשעים. המעבר ללינה משפחתית הוביל את החברים להעדיף להישאר בחיק המשפחה ולערוך ארוחות בדירה. בנוסף, פקד את הקיבוץ משבר חברתי וכלכלי ומספר החברים הצטמצם גם ככה. מספר הסועדים בחדר האוכל הלך וירד. תחילה ביטלו את ארוחות הערב, לאחר מכן את ארוחות הבוקר.

אולם גדול בו ניתן לדחוס גם אלף סועדים כבר לא משמש לייעודו המקורי והוא ריק - מ.יעקובסון

ב-2011 הוחלט סופית להפסיק את פעילות חדר האוכל. המטבח הושכר לקייטרינג לתקופה של שבע שנים ולאחריה הוא התפנה. הציוד נמכר והוא נותר נטוש וריק. עדיין, ממשיכים להגיש למספר חברים ארוחות צהריים והן מתקיימות בחדר קטן יותר שהוקם במבנה ששימש בעבר מחסן בגדים, כשהמזון מגיע מהמטבח של חדר האוכל בקיבוץ אור הנר. חדר האוכל מתפקד כאולם אירועים ובקיבוץ חוגגים בחלק משטחו את פורים ופסח. בחלק משטחו הוקמה במה עליה נערכות הופעות, הצגות וטקסים. מחצית מהשולחנות והכסאות כבר לא באולם, אלא הועברו למקומות אחרים בקיבוץ.

האדריכל מנחם באר נולד ב-1925 בבודפשט, הונגריה. שם הוא גדל ושם גם התחנך. הוא החל ללמוד אדריכלות, אך הכיבוש הנאצי הפסיק מיד את לימודיו. אחרי ששרד את השואה היגר לארץ, אך הבריטים מנעו את כניסתו והוא נשלח למחנה מעצר בקפריסין שם שהה שנה. זמן קצר לאחר הגיעו לארץ, הקים עם חבריו את קיבוץ געתון שבגליל העליון.

חזיתו הראשית של חדר האוכל מהמדשאה המרכזית - מ. יעקובסון

באמצע שנות ה-50 סיים באר את לימודי האדריכלות בטכניון, הצטרף למחלקה הטכנית של תנועת הקיבוץ הארצי ומאז תכנן עשרות רבות של מבנים בעיקר בקיבוצים בכל רחבי הארץ. לאחר שהמחלקה הטכנית פורקה, הוא הקים משרד עצמאי בקיבוצו ותכנן בעיקר באזור הגליל המערבי.

קרוב ללבו יותר מכל הבניינים האחרים שבתכנונם היה מעורב, היה חדר האוכל בקיבוץ געתון. את הבניין הוא תכנן בשנות ה-60 כמבנה דו-קומתי וקופסתי. עם התפתחות הקיבוץ הוא חזר בשנות ה-80 והוסיף לו אגף חדש ועגול,

במסגרתו שולבו תבליטי בטון וקרמיקה שיצר שמואל כץ. הפרטת חדר האוכל הביאה לסגירתו, אך באר חזר וחידש את הבניין והסב אותו לאולמות מחול (בנו, רמי באר, הוא המנהל האמנותי של להקת המחול הקיבוצית שזהו ביתה). חדר האוכל "מככב" בסרט הקצר המופיע כאן בהמשך.

בימי חייו האחרונים של באר, כשהוא כבר בן 92, היה עסוק בתכנון אולם ספורט חדש למועצה וגם מספר בתי מגורים פרטיים. בינואר 2017 נפטר.

שנתיים קודם למותו, ב-2015, פרסמו מוקי צור ויובל דניאלי את הספר "אבני דרך, אבני בניין - דרכו האדריכלית של מנחם באר" (הוצאת יד יערי. ניתן להשיג בחנות "מרכז באוהאוס" ברחוב דיזנגוף 77 ובחנות במוזיאון תל אביב). הספר חושף בעיקר באמצעות תצלומים חדשים של עמרי טלמור, את הבניינים שתכנן באר החל משנות ה-60 המוקדמות ועד לתחילת שנות האלפיים. בעקבות הספר פרסמתי כאן וב-Xnet מספר לא מבוטל של מאמרים. אצרתי שתי תערוכות, והמועצה לשימור אתרים ערכה בהשתתפותו של באר סיור מקצועי בגליל המערבי שהתמקד ביצירתו.

מתוך הבלוג "חלון אחורי" אדר' מיכאל יעקובסון

"אני זוכר את החווה דרך העצמים שהיו בה: חרגולי נפט, בריכה, בארות ודרך נוף". (העיתונאי אדם ברוך).
שנת 1954 רכש בעל הון מצרפת, יהודי בשם: ליאון אליגושבילי, משבצת שלמה של יישוב - שטח של למעלה מ- 5000 דונם באזור שבין אשקלון למושב כוכב מיכאל.

ליאון אליגושבילי (או בכינויו: "הצרפתי") מינה את נתן ילין-מור (מי שהיה מפקד הלח"י) למייסד החווה ולמנהלה הראשון. שמואל (מולה) הרמתי מונה למנהל הגידולים של החווה.
בהנהלתם של נתן ילין-מור ומולה הרמתי ובעזרת הפועלים, היא הפכה לחווה החקלאית הפרטית הגדולה והמתקדמת בזמנה. בימי שיגרה עבדו בחווה כ-200 פועלים ובימי קטיפה הגיע מספר הפועלים שעבדו עד לכאלף אנשים.

בעשור הראשון של החווה גידלו בעיקר את הגידולים הבאים: חיטה, סלק סוכר, כותנה, שעורה, תירס ועוד. בשטחי החווה היו גם מטעים של אגסים, תפוחים, מישמשים ואפרסקים. בתקופת קטיפה הכותנה (קטיפה ידני) הגיעו לעבוד גם מחנות נוער ועבודה מכל רחבי הארץ ובבילות לנו בחווה.

בשנת 1957 ביקרו בחווה שר החקלאות באותה תקופה משה דיין ושר החקלאות של קליפורניה בארצות הברית כדי להתרשם מהישגי החווה.

נתן ילין-מור סיפר על מולה הרמתי כמגדל הגידולים של החווה: "עבודת האדמה הייתה למולה גם מדע וגם אהבה. הוא תר אחרי כל חידוש בשיטות העבודה, בטיב הגידולים ובמיכון. הוא חיפש זנים חדשים לגווני בהם את קשת הגידולים. הוא עיין בספרות המקצועית וניסה שיטות השקיה חדשניות. גם פעל במרץ לייבוא מכונות חקלאיות שכמותן טרם נראו בארץ" (מתוך הספר "מולה הרמתי" בהוצאת המשפחה, 1975).

סגן אלוף מולה הרמתי נפל במלחמת יום הכיפורים בגזרת סיני.

לאחר מלחמת ששת הימים (1967) החווה התדרדרה, נסוגה והתפרקה. הסיבה שהביאה לפירוק החווה היתה סכסוך אישי שפרץ בין ליאון אליגושבילי לבין נתן ילין-מור ומולה הרמתי שבעקבותיו נאלצו האחרונים לעזוב את החווה. החווה התפרקה וליאון אליגושבילי החליט למכור את החווה לבעלים אחרים.

חיים נדיבי, אשר באותה תקופה היה בהנהלת "הפועל המזרחי" ויו"ר אגף הקניות בארגון, פעל נמרצות לרכישת החווה. באביב 1968 נרכשה החווה ע"י שלושה ארגונים: "הפועל המזרחי", "מושב הדרום" ו"ארגון מושבי הנגב".

הוקמה אגודת "שדות לכיש" שאיגדה את שלושת הארגונים ששלטו בחווה. האדמות בשליטת הפועל המזרחי הועברו לידי משוואות יצחק, והאדמות שבשליטת ארגון מושבי הנגב הועברו לידי מושב כוכב מיכאל. למנהל החווה התמנה שמואל ליבנה.

מאז רכישת החווה ועד היום עברו שנים. כיום גד"ש דגנים (גדולי השדה של משוואות יצחק ונגבה) מגדלים לצד גידולי שדה גם אלף דונם של מטעי שקדים וזיתים.

בניגוד לעבר כשעבדו בחווה מאות פועלים, כיום העבודה מתבצעת בידי כוח-אדם מצומצם מאוד.

באזור זה, במלחמת העצמאות, נערכו קרבות קשים לפריצת הדרך אל הנגב. בקרבת החווה ממוקמת אנדרטת זיכרון לחללי חטיבת "גבעתי" שנפלו בקרבות (חוליקאת – גדוד 54). על האנדרטה חקוק: "ההלך, ברדתך לנגב זכור אותנו".

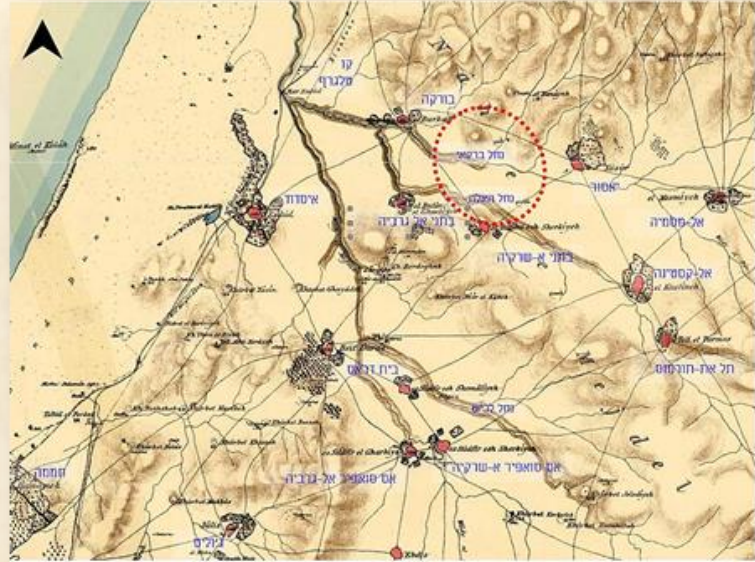
יובל נבו - עין צורים

אבן לזכרו של נתן ילין מור באזור החווה - יובל

שדה התעופה בקסטינה – מורשת המאבק לעצמאות

מ.ק. 291/חצור הוקם בידי הבריטים בשנת 1942 כשדה תעופה צבאי בשם קסטינה* (R.A.F Qastina), ע"ש הכפר הסמוך- קסטינה. על-פי הסברה, השם קסטינה מהווה התמזגות של המילים הערביות 'קסר אל-טינה', היינו 'ארמון החומר' - מאחר שבתי הכפר נבנו מלבני חומר (טין האדמה). שדה התעופה קסטינה היווה חלק ממערך שדות תעופה שהוקמו בידי הבריטים בכדי לסייע לבנות הברית להתמודד בחזית המזרח-התיכון ובחזית אפריקה מול מדינות הציר ובראשן גרמניה במהלך מלחמת העולם השנייה. לאחר הקמת מדינת ישראל, הוסיף הבסיס לשמש שדה תעופה צבאי, הפעם כחלק ממערך חיל האוויר הישראלי ונקרא כיום על-שמו של קיבוץ חצור הסמוך (בשמו הרשמי כנף 4).

האזור בסוף שנות ה-70 של המאה ה-19, במפת משלחת הסקר הבריטי (יצאה לאור בשנת 1880 בלונדון). אזור שדה תעופה קסטינה מסומן.

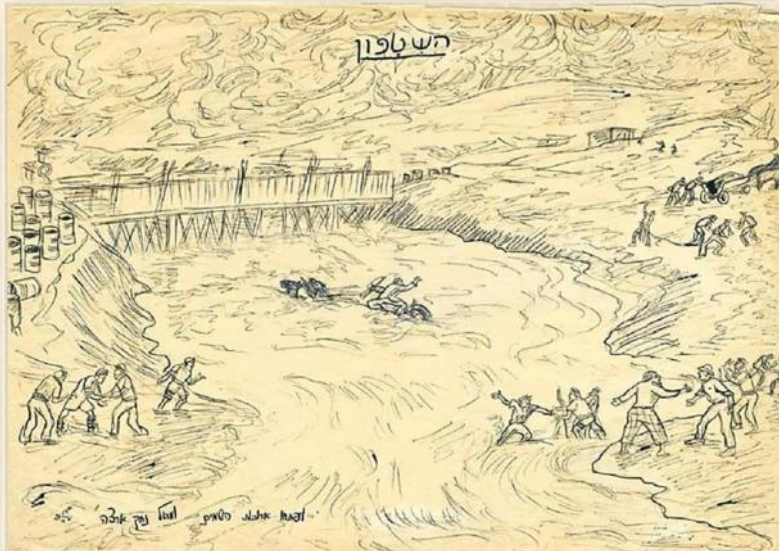
הממצאים הראויים לשימור במקום, כוללים מספר מבנים היסטוריים שהם מבנים צבאיים טיפוסיים בריטיים (כגון מועדון קצינים, חדר אוכל וכד'), מגדל פיקוח מקורי (מבנה טיפוסי בדגם שהוקם במספר שדות תעופה) - כאן במצב השתמרות בעל פוטנציאל לשימוש מחדש ומבנים נוספים. מגדל הפיקוח הינו שריד אוטנטי יחיד למבצע "ליל המטוסים" משנת 1946 ומכאן חשיבותו. במקום נותרו גם צירים נופיים (הדרכים הראשיות המקוריות במקום) הכוללים עצים בוגרים, בעיקר אקליפטוסים ודקלי וושינגטוניה המאפיינים מחנות צבאיים בריטיים וגם מספר מבנים בעלי חשיבות אדריכלית בתכנונו של האדריכל עטור הפרסים מרדכי בן חורין, שהוקמו בשנות ה-60, לאחר קום המדינה.

האתרים נסקרו בסקר ותיעוד מקדים ע"י אדריכלית ענת אסתרליס.

* "R.A.F Qastina" נבנה בחופזה עבור מפציצים כבדים של חיל האוויר המלכותי הבריטי בשנת 1942 במשך 77 יום. בנייתו הסתיימה סופית בשנת 1945, אם כי הוא היה מבצעי עוד בעת מלחמת העולם השנייה. על "סולל בונה" הוטלה עבודת התכנון יחד עם עבודת ההקמה (לפי דן זסלבסקי- בנו של המהנדס שתכנן את המקום), עקב רצון הבריטים להשלים את העבודה תוך 3 חודשים. משמרות העבודה היו של 24 שעות. בתהליך הבניה השתתפו שלושה אנשים מפורסמים, בשם "דודיד": האחד- דוד הכהן, שהיה הראש (הלא-רשמי) של "סולל בונה", מראשי הישוב (בנו של מרדכי בן הלל הכהן, מראשי אחוזת בית), השני- דוד טוביהו, ראש הפרויקט, ומשנת 1949 ראש העיר העברי הראשון של העיר באר שבע והשלישי- דוד זסלבסקי מרחובות, המהנדס הראשי של העבודות ומתכנן שדה התעופה.

* R.A.F (Royal Air Force) - חיל האוויר המלכותי ע.י.

סיפור בנייתו המיוחד הונצח בחוברת מצוירת (על-ידי אביגדור מלר – מודד בסולל בונה וצייר מוכשר). כמו מרבית שדות התעופה הבריטיים, הוקם שדה התעופה בקסטינה באזור "פשט הצפה" של שני נחלים – נחל האלה ונחל ברקאי. (הנחלים הזורמים בארץ ישראל מערבה, לים. יוצרים "פשט הצפה" שהוא אזור מישורי בשטח שבו עולה על גדותיו הנחל בעונת הגשמים ונוצר מקום נוח להקמת שדה תעופה).

"השטפון" - אביגדור מלר מתוך החוברת שהוצאה לאור על-ידי סולל בונה

דוד זסלבסקי הצליח להתגבר בוירטואוזיות על בעיית השטפונות בפתחת מסלול חדש לנחל ברקאי. כאן ברישום של אביגדור מלר מתוך החוברת שהוצאה לאור על-ידי סולל בונה.

"ליל המטוסים" - 1946

(מבוסס בין היתר על ראיון עם מר אבי משה-סגל, אוצר מוזיאון חיל האוויר ומדריך סיורים עירוניים):

אחת הפעולות המרשימות שנעשו בתקופת תנועת המרי העברי, הייתה ההתקפה על שלושה שדות תעופה צבאיים בעת ובעונה אחת. כזכור, נמנע האצ"ל מלתקוף מטרות צבאיות כל עוד נלחמה בריטניה בגרמנים. אולם לאחר סיום מלחמת-העולם הוסרו כל ההגבלות והצבא הבריטי, שהשתתף באופן פעיל בהכבדת עול השלטון על היישוב היהודי בארץ, לא היה חסין מפגיעתם של לוחמי המחתרת.

לאחר מלחמת-העולם השנייה, הפכה ארץ-ישראל למרכז חשוב של חיל-האוויר הבריטי ומטוסים מסוגים שונים הועברו ארצה. חיל האוויר המלכותי, ה-RAF, היה סימלה של הישגות הבריטיות. עתה, לאחר המלחמה, עסק בהכנות למלחמה הקרה ובדיכוי המרידות במושבותיה של בריטניה - הודו, קניה ופלשתינה. לא ייפלא איפוא שהמטוסים הפכו למטרות.

מלחמת העולם השנייה הותירה באירופה מאות אלפי פליטים יהודים, ניצולים חסרי בית, שהמקום היחיד שבו הם רצויים הוא ארץ ישראל. הישוב המאורגן ניסה להביא את שארית הפליטה ארצה באניות מעפילים שעשו את המסע הקשה והמפרך לארץ ישראל. הם נתקלו במטוסים בריטיים ש"צדו" אותם ובמשמר בריטי שאסר עליהם את הכניסה לארץ והגלה אותם שוב - למחנות. אנשי הישוב הבינו שכעת אין מנוס ממאבק נגד השלטון הבריטי והמחתרות כולן התאגדו ב"תנועת המרי העברי" במטרה לפגוע בתשתיות ובמתקנים בריטים ולשתק את פעילותם בארץ. במסגרת זו התקיימו 'ליל הגשרים', 'ליל הרכבות', ו'ליל המטוסים'.

תכנית תקיפת המטוסים הבריטים נרקמה בחטיבת התכנון של האצ"ל (ח"ת) חודשים רבים קודם לכן ונועדה להקיף חמישה שדות תעופה צבאיים: סירקין, שדה התעופה לוד, קסטינה, רמת דוד ועטרות. מפקדת 'תנועת המרי העברי' אישרה רק את הפעולות בקסטינה, בלוד (וילהלמה - שדה התעופה הצבאי) ובכפר סירקין. הפעולה בכפר סירקין נמסרה ללח"י ובלוד וקסטינה - לאצ"ל. מועד ההתקפה נקבע ל-25 בפברואר 1946.

נאמנגב

בלילה הגשום והקר במיוחד של ה-25 בפברואר 1946 בוצעה פעולה משולבת: יחידה של לח"י התקיפה את שדה התעופה ליד כפר-סירקין והעלתה באש 8 מטוסים. אותו לילה צעדה יחידה של האצ"ל לעבר שדה התעופה הצבאי בלוד (וילהלמה), שהיה במרחק של כשבעה קילומטרים מכפר-סירקין. על מגדל הפיקוח הציבו הבריטים זרקור רב-עוצמה, שסרק את שדה התעופה ואת הגדרות מסביב. כן היו במרכז השדה שני אוהל-משמר, מהם יצאו מדי פעם סיורים של משוריינים נושאי ברן. ואם לא די בכל אלה, הרי שאנשי חיל-האוויר התגוררו במבנים מעבר לכביש והיו נכונים בכל רגע לפתוח באש. יחידת האצ"ל הגיעה לשדה התעופה באיחור, וכאשר התקרבו הלוחמים אל הגדר, נשמעו ברקע הדי הפיצוץ מכפר-סירקין. היה חשש שהבריטים יכינו לפורצים מארב, אולם דב כהן ("שמשון"), שנתמנה מפקד הפעולה, החליט להמשיך לפי התכנית. אחת היחידות התקרבה בזהירות אל השנאי שהיה בקרבת מקום, ופיצוץ עז גרם לחשכה בכל אזור שדה-התעופה. בשדה התעופה ניתן אות אזהרה והחיילים הבריטיים נקראו לעמדות, אולם לוחמי האצ"ל חתכו את גדר התיל, הסתערו בחסות החשיכה פנימה והצמידו מטענים למטוסים שנמצאו אותה עת בשדה. יחידה אחרת ירתה לעבר מבני המגורים של אנשי חיל-האוויר ומנעה מהם לצאת מבתיהם. לאחר הפעלת המטענים, נסוגו הפורצים למקום המפגש והיחידה כולה החלה לצעוד בשדה הבוצי לעבר פרדסי פתח-תקווה ורמת-גן. למחרת נודע כי בהתקפה על שדה התעופה בלוד הושמדו 11 מטוסים צבאיים.

בשעה ש"שמשון" ואנשיו צעדו לעבר שדה-התעופה הצבאי לוד/וילהלמה, עשו את דרכן שתי משאיות בכביש המוביל מרחובות לעבר שדה התעופה הצבאי בקסטינה. המשאית הראשונה הייתה עמוסה נשק וחומרי נפץ, מכוסים בחציר וארגזי ירקות. על הארגזים ישבו 12 לוחמים מחופשים לערבים. במשאית השנייה היו יתר הלוחמים, לבושים בגדי עבודה של חברי מושב החוזרים לבתיהם. המשאיות עצרו לא הרחק משדה התעופה, שם חולק הנשק והיחידה, בפיקודו של עמיחי פגלין ("גידיו"), צעדה לעבר היעד. הכוח הצליח להתקרב אל גדר שדה-התעופה מבלי שהשומרים הרגישו בו וחתך בשקט את הגדר. החבלנים נכנסו בעד הפרצה וצעדו במהירות לעבר המטוסים, שחנו סמוך למגדל הפיקוח המקורי. באמצעות הסולמות שהביאו איתם, הניחו את המטענים במקום החיבור של הכנף אל גוף המטוס ולאחר הפעלת מנגנון ההשהיה, נסוגו למקום המפגש. אש המקלעים של יחידת החיפוי מנעה מאנשי חיל-האוויר שהתגוררו במקום מלצאת מבתיהם. בעוד הלוחמים מתכנסים מחוץ לשדה-התעופה, נשמעו רעמי פיצוצים בזה אחר זה וכשנים-עשר מטוסי "האליפקס" עלו באש. רק אז גילו הבריטים שיש כוח זר במחנה ופתחו באש, אך נתקלו באש צולבת מעמדות יחידות החיפוי.

הלוחמים הצליחו לסגת בשלום מהמחנה. בדרך הנסיגה הארוכה נורתה עליהם ירייה מהשומר הערבי של שדות בצרון שהתגורר מחוץ למושב בצרון, ושמע רעש. אחד הלוחמים, נאזים עזרא עגימי (החייל "יהונתן"), נפצע אנושות. הכח ירה חזרה והשומר נהרג. כיון שלכח לא היו אלונקות, השאירו את הפצוע בבצרון אך התושבים

פחדו להתערב ועזרא איבד דם רב ומת. הבריטים מצאו אותו למחרת והביאו אותו לבאר טוביה, שם נקבר. שאר הלוחמים הצליחו להגיע בשלום לכפר מרמורק שם נתקבלו בשמחה על ידי התושבים.

נאמנגב

הנדלי פיג'ה הליפקס - The Yorkshire Air Museum

תוצאות הפעולה גרמו לתדהמה בבריטניה. בפרלמנט הועלתה תביעה ל"חקירה מזוהזת ויסודית בגורמי ההזנחה שאפשרו את החבלה רבת הממדים". ההודעה הרשמית של ממשלת המנדט בארץ ישראל המעיטה במספר המטוסים שהושמדו או חובלו. מספר המטוסים שפוצצו באותו לילה שנוי במחלוקת (לפי דיווחי הבריטים 22, לפי דיווח כוחותינו 39). בכל מקרה נפגע מספר רב של מטוסים, כולל מטוסי הסיור הקלים שזיהו את ספינות המעפילים בים. "ההגנה" פרסמה בביטאונה הבלתי-רשמי "אשנב" מודעת-אבל על מותו של יהונתן. לאחר המבצע שודר ב"תחנת המרי העברי" כי "השמדת המטוסים באה משום שמטוסי הסיור של חיל האוויר הבריטי עורכים ציד על ספינות מעפילים בימה של ארץ ישראל, בולשים ועוקבים אחר תנועותיהן ומוסרים אותן בידי ממשלת פלשתינה".

זו היתה הצלחה של היישוב. בעקבות 'ליל המטוסים' העבירו הבריטים את מפציציהם לשדות תעופה במצרים כדי למנוע אבדות או נזק נוסף. מגדל הפיקוח הבריטי שנותר על כנו הוא שריד וסמל לאירוע הזה עד היום.

מגדל הפיקוח כיום נטוש, מיועד לשימור ולהסבה לאתר לזיכרון, לתצוגת מורשת "ליל המטוסים" ומורשת כנף חצור.

אדריכלית ענת אסתרליס

מגדל הפיקוח, שימש גם בתקופה הישראלית של כנף חצור, קומת הפקחים על הגג נוספה בתקופה זו. בימים אלה ועדת היגוי משותפת למועצה לשימור ולמפקדת הבסיס, שוקדת על שימורו של המבנה ולהקמת מרכז מורשת הכנף, בברכת מפקדת חיל האוויר.

עפר יוגב

מגדל הפיקוח הנטוש בחצור-אדר' ענת אסתרליס

